

ЕВРЕЙСКИЯТ ВЪПРОС В НАЦИОНАЛСОЦИАЛИСТИЧЕСКА ГЕРМАНИЯ

Валентин Спиридонов

THE JEWISH QUESTION IN NATIONAL-SOCIALIST GERMANY

Valentin Spiridonov

Специално място в националсоциалистическата идеология и расова политика заема антисемитизмът. Заедно с национализма и милитаризма той е сред най-важните интеграционни фактори на Хитлеровото движение. На 30 януари 1933 г. с идването на Адолф Хитлер на власт в Германия антисемитизмът става държавна политика.

Антисемитизмът шества из Европа от столетия, но докато в предходните епохи причините за него са предимно от религиозно и стопанско-обществено естество, то при Хитлер той стъпва на политическа и биологична основа. За Фюрера т.нар. еврейски въпрос има два аспекта. От една страна, това е убеждението му за „заговора на световното еврейство“, който се подготвя от мистериозната връзка между западното, предимно американско финансово еврейство, и еврейското болшевишко ръководство в Съветския съюз. Хитлер е убеден, че този заговор е насочен срещу Германия и германците. Вторият аспект са милионите пролетаризирани евреи, разпръснати главно в източните европейски страни, „мигриращи като паразити“ към по-богатия Запад. Според Фюрера те застрашавали чистата арийска раса, подкопавали основите ѝ, отслабвали силата ѝ и ще я унищожат, ако не се вземат спешни мерки.

Националсоциалистическата лъжа за „еврейската заплаха“, надвиснала над германското население, не отговаря на никакви обек-

тивни факти. През 1933 г. при 65 млн. германски граждани евреите са ок. 500 000, т.е. 0,8% от цялото население на райха. Този процент е по-нисък дори от средния за Европа, почти еднакъв със съотношението във Великобритания и Франция. До идването на Хитлер антисемитизмът на германския народ не е по-различен от антисемитизма на другите европейски нации. Сред по-изостаналото селско население той е най-вече на религиозна основа, а проявленията му сред отделни интелектуалци стигат до идеите за асимилиране на евреите чрез смесени бракове или покръстване и превръщането им в „истински германци“. Естествено не липсват изключения, но основната причина за гоненията на евреите в периода на Третия райх не трябва да се търси в отминалата история на държавата или в народопсихологията, а в обстоятелството, че за първи път Германия се управлява от политик, в чиято идеология расизмът заема централно място. От тази си позиция Фюрера и партията му успяват с механизмите на държавната власт да реализират расизма в мащабна практика.

Антисемитизмът на Адолф Хитлер е още по-мащабен предвид на плановете му да осигури на германците жизнено пространство на континента, най-вече в източната му част, където концентрацията на еврейското население е най-висока. Това е връзката между концепцията му за завоевателна война и унищожаването на еврейството. След 1939 г. целта на Фюрера не е вече „Германия без евреи“, а „Европа без евреи“.

Най-общо в антисемитската политика в годините на Третия райх могат да се очертаят 4 фази:

- първата обхваща годините 1933–1935 и се характеризира с отделни антиеврейски действия на полулегална основа;
- втората е между 1935 и 1938, когато с „Нюрнбергското законодателство“ се внасят системност и легитимност на еврейското преследване;
- третата – 1938–1941 г. е преход към масовите погроми и депортиране;
- четвъртата – 1941–1945 г. е периодът на тоталното физическо унищожение.

Началото на антисемитизма като държавнорегламентирана политика е поставено със Закона за възстановяване на професионал-

ното чиновничество от 7 април 1933 г. С него се освобождават от работа или се пенсионираат служителите с неарийски произход. Изключение се прави за тези, упражнявали професията си поне от 1 август 1914 г. насетне, воювали са през Първата световна война на страната на Германия или съюзниците ѝ, или тези чиито синове или бащи са загинали на фронта. Изключенията целят да успокоят райхс-президента Хинденбург, който не разбира идеологията на антисемитизма и държи като критерии да се прилагат заслугите на индивида към нацията. Подобни юридически вратички има и в следващите антисемитски закони, например „За правото за упражняване на свободни професии“, с който голяма част от евреите лекари и юристи запазват професионалните си права, но като цяло държавата вече дели и противопоставя отделните групи население. „Законът за прием в германските училища и университети“ от 25 април определя квоти за неарийските деца според процентното съотношение на съответната група германски граждани към цялото население в страната, а „Законът за наследствените имения“ от 29 септември постановява, че селянин може да бъде само поданик с доказан от близо 14 десетилетия арийски произход, т.е. от 1800 г. насетне. За първи път в този закон се използва изразът „еврейска кръв“.

Сред приоритетите на Йозеф Гьобелс е и чистотата на германската култура. По негова инициатива на 10 май 1933 г. в Берлин националсоциалистическото студентско ръководство публично изгаря книги на писатели евреи или комунисти. Аутодафето е последвано от подобни акции в други германски университетски центрове. Появява се официален списък със задължителните за унищожаване заглавия. На 4 октомври е приет „Закон за редакторите“, според който длъжността не може да се заема от неарийци.

От лятото на 1934 г. (след смъртта на Хинденбург) режимът системно премахва изключенията в антисемитските закони. Само арийци могат да придобиват юридическа и аптекарска правоспособност, да се хабилитират. Забраните обхващат и други свободни професии, държавни длъжности, творчески сфери. Единствено с доказан „чист“ арийски произход може да се членува в съюзите на вестникарите, музикантите, приложниците. За останалите творци през август 1935 г. е създадена специална „Имперска организация

на еврейските културни съюзи“ , контролирана от пълномощник на Гьобелс. Следователно антиеврейските мерки на Хитлер през първите години целят предимно ограничаване влиянието на неарийците в отделните обществени и професионални сектори и имат характера на политически антисемитизъм.

През втората фаза разграничаването вече е на биологическа основа и започва с приемането от конгреса на националсоциалистическата партия на т.нар. „Нюрнбергски закони“ на 15 септември 1935 г. – „Закон за имперското гражданство“ и „Закон за защита на германската кръв и германската чест“. С тях населението се дели на пълноправни граждани и на поданици, в първата група влизат само „чистокръвни“ арийци. Поданиците са дискриминирани на политическа, социална и правна основа. Забранени са браковете между представители на двете категории, определени като „кръвен и расов позор“, на евреите е забранено да наемат в домакинствата си германски граждани. На основата на Нюрнбергските закони до началото на Втората световна война се появяват близо 250 допълнителни разпоредби, предписания и закони с антисемитски характер. За евреин е смятан всеки, чиито прародители са били евреи или са принадлежали към еврейската религиозна общност. Ако част от предците им не са евреи или не принадлежат към съответната конфесия, потомците им се категоризират като мелези от I или II степен според псевдонаучните критерии на биолозите националсоциалисти. На практика разграничението не носи изгода на никоя категория еврейско население. На 10 септември 1935 г. е разпоредено обособяването на специални училища за еврейските деца, на 14 ноември от държавна служба са освободени всички евреи. Евреите не са приемани в армията, уволнени са от училищата и университетите, превръщат се в малощенно, юридически безправно население. Сключени от или с евреи договори можело да се обявяват едностранно за нищожни. В съдебната практика се появява нов термин за безправното еврейство – „гражданска смърт“. В кина, театри, обществени бани, банки и др. достъпът им се забранява, а крайните квартали се определят за еврейски гета. Пристъпва се към конфискация на еврейска собственост.

Биологичният антисемитизъм на партийната върхушка е само параван за действителните ѝ мотиви – лично обогатяване, отстраня-

ване на конкуренцията, отвличане на вниманието на германското население от действителните държавни проблеми, попълване на партийната и на държавната каса. Оценката на иззетото еврейско имущество е между 2 и 3 млрд. марки. На евреите са издадени специални лични карти, към имената на всички мъже е прибавено името Израел, а на жените – Сара, на туристическите им паспорти се изписва буквата „J“ (от нем. Jude ‘евреин’).

Въпреки ужасните условия за живот в райха огромната част от германските евреи не желаят да го напуснат. Емигрират само ок. 170 000 души – 1/3 от еврейското население в страната. Останалите не схващат сериозността на положението – надяват се на скорошно нормализиране на обстановката, подценяват расовия фанатизъм на Хитлер и обкръжението му. В противовес на националсоциалистическите тези, че им липсват чест и патриотизъм, те смятат Германия за своя родина и остават.

На 28 октомври 1938 г. полицията провежда първата масова еврейска депортация – 17 000 полски евреи, живеещи на германска територия, насилствено са транспортирани до границата с Полша. Полското правителство отказва да ги приеме, затваря граничните пунктове и започва преговори с Германия. Евреите са стоварварени в буферната гранична зона и живеят при крайно лоши условия. Сред тях са и родителите на 17-годишния Хершел Гриншчпан, който на 7 ноември прострелва в германското посолство в Париж младшия съветник Ернст фон Рат.

На 8 ноември пропагандата на Гьобелс призовава германците към „спонтанни“ антиеврейски демонстрации. През нощта на отделни места се стига до погроми над синагоги, еврейски училища, домове, магазини. Най-жестоките антисемитски акции са проведени през нощта на 9 срещу 10 ноември, останала в историята с името „Кристалната нощ“ заради отблясъците на строшените стъкла. Отделни прояви има до 12 ноември. Разграбени са над 7500 еврейски магазина, запалени са ок. 250 синагоги, взломени са десетки хиляди жилища, хиляди евреи са малтретирани, 36 от тях загиват, а още толкова са тежкоранени, ок. 30 000 са арестуваните. Стойността само на счупените стъкла възлиза на над 10 млн. марки, а всички щети – към половин милиард.

„Кристалната нощ“ и последвалите разпоредби означават началото на третата фаза в развитието на еврейския въпрос в националсоциалистическа Германия. На практика евреите окончателно губят стопанските си позиции, вменена им е колективна вина за атентата от 7 ноември и за всички злощастия на райха, на застрахователните дружества е разпоредено да не ги обезщетяват за взломеното имущество. „Спестената“ сума възлиза на 225 млн. марки. Освен това евреите са наказани да платят солидарно на държавата до 15 август 1939 г. 1 млрд. марки. Погромът вкарва в хазната близо 1 200 000 000 марки. Гьобелс забранява достъпът на евреи до всякакви културни и забавни мероприятия, образователният министър ги изключва от училищата и университетите, Хайнрих Химлер им отнема шофьорските книжки и ги лишава от правото да притежават превозни средства, предприятията им се управляват от назначени от държавата попечители, налагат се различни забрани, вкл. вечерен час, забранени зони и т.н., т.е. евреите са подложени на пълна социална изолация, откъснати са от обществения живот на германската нация.

Съдбата на арестуваните е в ръцете на Райнхард Хайдрих и Гестапо. Стоици от тях измират в концлагерите, на други е предложена възможността да се откупят и емигрират. План за емиграция чрез откуп съставя ръководителят на Имперската банка Ялмар Шахт. Той е по-либерален и отворен към всички живеещи в Германия евреи. В началото на 1939 г. Хитлер одобрява плана и определя Шахт за „извънреден пълномощник по изселването на евреите“. Съображенията на Фюрера са от икономическо естество и най-вече по външно-политически причини. Една от тях е дейността на сформирания през лятото на 1938 г. с протекцията на правителствата на Англия и САЩ Международен комитет в подкрепа на германските евреи. В случая Хитлер демонстрира готовност за сътрудничество. В Лондон Шахт се пази с представителите на комитета за отпускане на външен заем на Германия за финансиране на емиграцията. „Добронамереността“ на Фюрера обаче трае само няколко седмици. Междувременно в отношенията му с Шахт настъпва разрыв по стратегията на германската финансова политика и на 24 януари 1939 г. Хитлер връща приоритета по еврейския въпрос на Райнхард Хайдрих и подвластното му буртално Гестапо. Задачата им е възможно най-скоро да ева-

куират или изгонят евреите. Обсъждат се варианти за заселването им в британските колонии и за изграждане на резерват на о. Мадагаскар, но до практически стъпки в тази насока не се стига. Затова евреите са натикани в гета, лишени са от възможността да упражняват професиите си, прехранват се от принудителния труд, на който са подложени.

Още на 12 ноември 1938 г. Гьоринг заявява, че „е естествено, когато в обозримото бъдеще Германската империя се намеси във външнополитически конфликт, да се мисли най-напред за уреждане на сметките с евреите“. Още по-категоричен е Фюрерът в речта си пред Райхстага от 30 януари 1939 г.: „Ако международното финансово еврейство в и извън Европа успее да вкара още веднъж народите в световна война, резултатът тогава няма да е болшевизация на света и победа на еврейството, а унищожение на еврейската раса в Европа“. Същност към тази война се стреми именно Хитлер. Нужна му е не само, за да завладее стария континент, а и за да разреши окончателно еврейският въпрос. В хода ѝ той стартира четвъртата фаза – физическо унищожение на всички евреи.

Първоначално е предвидено еврейският проблем да бъде разрешен чрез изселване и депортиране. За целта след окупацията на Полша в покрайнините на Лодз, Люблин, Варшава, Краков, Радом са създадени гета, където се събират евреите от имперските области. Условието там са ужасни, например във Варшавското гето върху площ от 3,36 км² живеят 450 000 души. Поради недохранване, лоша хигиена, епидемии 18% от тях загиват още през първата година, в Лодз делът е още по-висок – 25%. Гетата са замислени като временно решение, докато от победена Франция се „вземе“ о. Мадагаскар и европейските евреи бъдат депортирани там. Изчисленията на националсоциалистите „доказват“, че най-малко 4 млн. могат да бъдат заселени на острова. Поради продължаващата война с Англия вариантът „Мадагаскар“ минава на заден план за сметка на Сибир. И тази територия е под въпрос след зимната контраофанзива на Червената армия в края на 1941 г. Поражда се необходимостта да се търси друго решение.

На 16 юли 1941 г. СС-щурмбанфюрер Ролф-Хайнц Хьопнер, ангажиран с гетата в Полша, функционер от среден ранг, докладва с

„тревога“: „Съществува опасност през зимата евреите да не могат да бъдат изхранени. Трябва сериозно да се помисли дали не е по-хуманно неработоспособните евреи да бъдат унищожени с някакво бързодействащо средство. Във всеки случай това ще е по-приятно, отколкото да ги оставим да умрат от глад“. Подобни мисли занимават и висшето партийно ръководство. Физическото унищожение излиза на преден план не само поради расовата доктрина в националсоциалистическата идеология. За Хитлер то е елемент от вътрешната сигурност на райха, особено по време на война. От години пропагандата стоварва върху евреите вината за поражението на Германия през 1918 г. и за последвалата Ноемврийска революция.

На специална конференция край ез. Ванзее до Берлин на 20 януари 1942 г. представители на държавните институции съгласуват компетенциите и мерките по „окончателното разрешаване на еврейския въпрос“. Целият континент, вкл. Англия, Ирландия, Швеция, Швейцария, Испания, Европейска Турция и СССР – общо 11 млн. евреи, трябва да бъде прочистен. Един от начините е да се създадат трудови колонии, където трудоспособните евреи да строят улици. Поради условията в колониите мнозина щели да измрат, но това е още по-добре, защото ще намалее. Проблем за националсоциалистите щели да създадат оживелите. Те „трябва да се третират по подходящ начин, тъй като представляват естествен биологичен подбор и при освобождаване могат да станат биологично ядро за възраждане на еврейството“ – четем в протоколите на конференцията. В неофициалните разговори е коментирана ефикасността от задушаването с газ. Първите опити вече са налице. Използват се специални коли, в които се вкарват отработените газове на двигателите или доставеният от ИГ „Фарбениндустрii“ химически газ „Циклон Б“. Лагерите, в които се извършва масово физическо унищожаване, получават наименованието „лагери на смъртта“.

Първият с подобен статут е лагерът край Хелмно, на 70 км северозападно от Лодз. Масовото унищожаване там започва през декември 1941 г. посредством специализираните коли. Резултатите са „обнадеждаващи“ и от началото на 1942 г. започва изграждането на лагери с газови камери – Белцек, Собибор, Трeблинка.

Тези лагери функционират до октомври 1943 г. След това унищожението е съсредоточено в огромния, оборудван за тази цел Освиенцим. Създаден в края на 1939 г. като концентрационен лагер, в средата на 1941 г. той придобива статут на „лагер на смъртта“. Подобно „развитие“ има и Майданек. През годините Освиенцим непрекъснато е разширяван, за да посрещне „нарастващите нужди“ и обхваща площ от 40 км². В газовите му камери намират смъртта си над 1 млн. евреи. Телата на задушените се кремират, а надзирателите с цинизъм предупреждават затворените, че единственият изход от лагера е през комина.

Общо в годините на Втората световна война жертва на националсоциалистическата политика стават ок. 6 млн. евреи, от които 2,7 млн. полски, 2,1 млн. съветски, 550 000 унгарски, 200 000 румънски, 160 000 германски, 143 000 чехословашки, 102 000 холандски, 76 000 френски, 65 000 австрийски, 60 000 югославски, 59 000 гръцки и 29 000 белгийски граждани.